

MŰTEREMLÁTOGATÁS

Németh

Józsefnél

Németh József 1928-ban Kaposszerdahelyen született, szegényparaszti családban. Szobafestőként dolgozott, míg Hincz Gyula — egyik tehetségkutató útján Kaposvárra vetődve — föl nem fedezte. Így került a Derkovits Kollégiumba és a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Papp Gyula, majd — a freskó tanszakra átiratkozva — Szőnyi István volt a tanára. 1957-ben Hódmezővásárhelyen telepedett le, s két év múlva ugyanitt nyílt meg első önálló kiállítása. Kétszer kapta meg a Munkácsy-díjat, mellette a Tornyai-plakettet, a Koszta- és a Vaszary-díjat. Kiállításokon szerepelt Berlinben, Prágában, Varsóban, Párizsban, a Velencei Biennálén, Belgrádban, Bécsben, Londonban, a Szovjetunióban, Indiában stb. 1974-ben jelent meg róla Bánszky Pál kismonográfiája.

— Nem a Művésztelepen, hanem távol tőle, magad tervezte és építette házban élsz. Be se lehet lesni tömör falú kerítésén, mint a kertváros más villáiba. Vásárhelyen azt is tudni vélik rólad, hogy nem vagy társasági ember. Szigetként élsz a világban? Elmondhatni rólad, hogy magányos művész vagy?

— Kár volna a kerítésből mítoszt faragni: akkor épp ilyen építőanyagot lehetett kapni. Egyébként szeretem a nyüzsgést, az embereket. Szívesen járok vásárokbá, téesz-közgyűlésekre, még május elsejei fölvonulásra is. De dolgozni csak magányban tudok. Nekem a munkához csend, elzárkózás kell. Modelljeimet is lopakodva nézem, mert engem is zavar, ha megfigyelnek. Itthon az udvaron is bátran festhetek, nem látnak be.

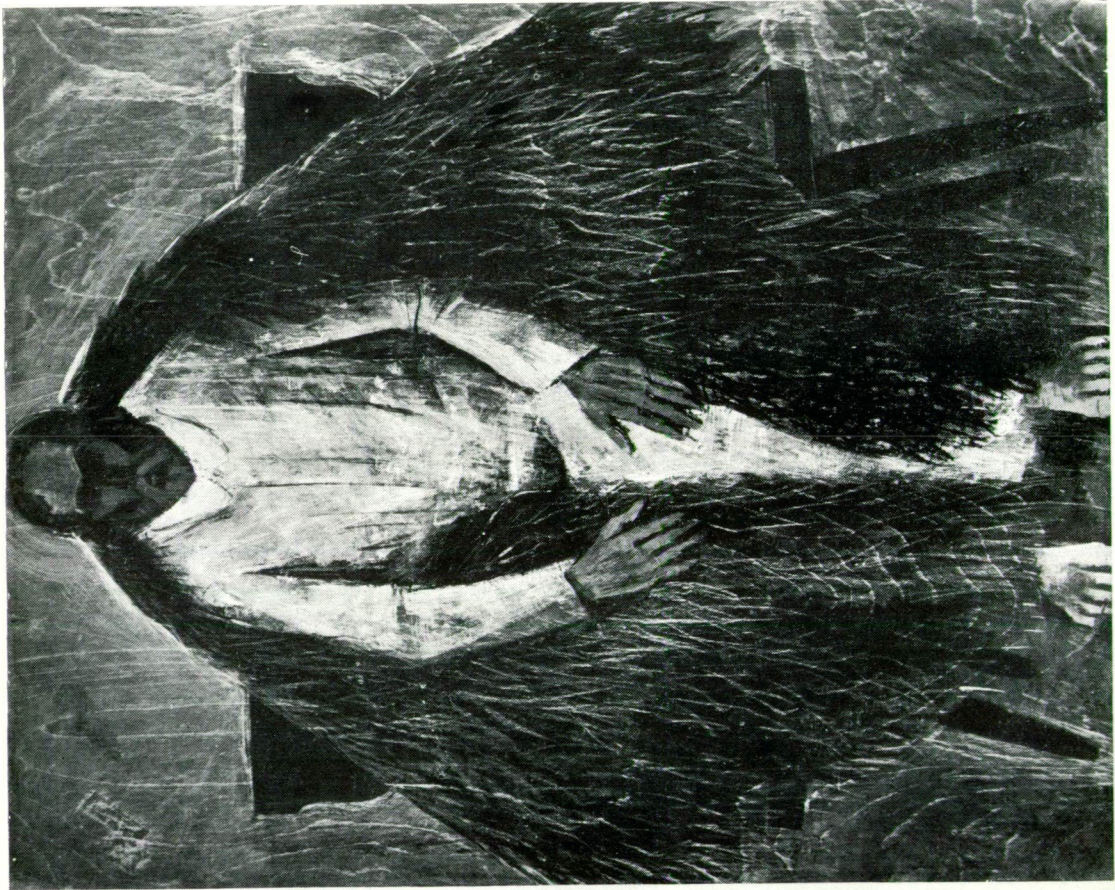
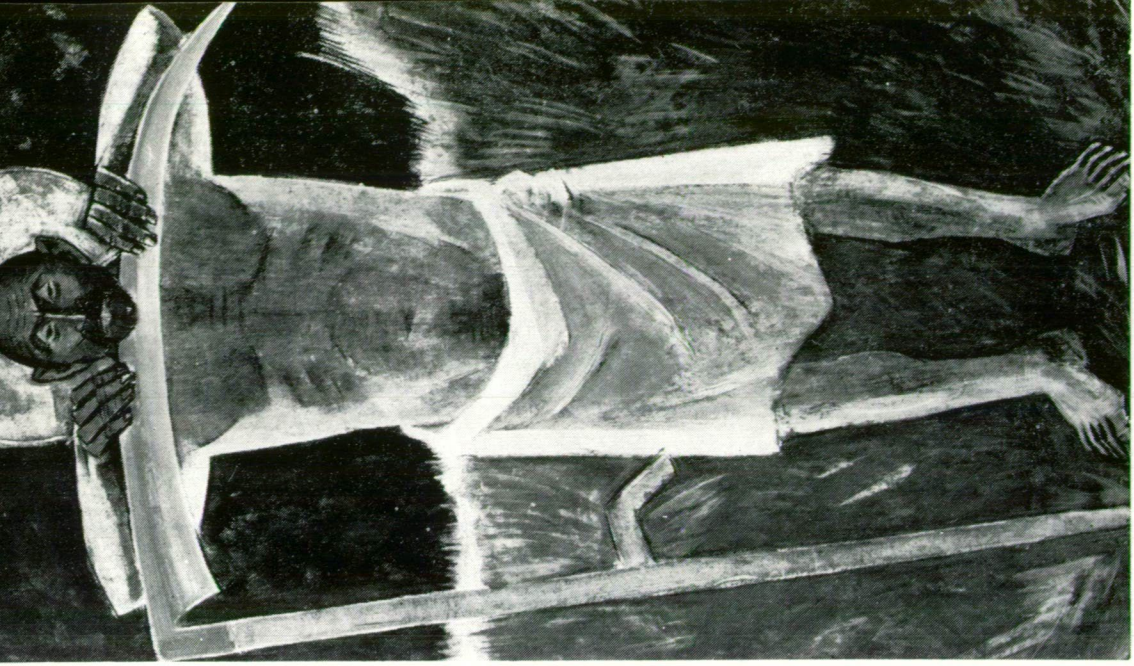
— Hasonló képlet a tiéd, mint amit a Németh László-metaphora jelez: a szigetet

NÉMETH JÓZSEF: PALÁNTÁZÓK

NÉMETH JÓZSEF: ŐSZ

körülfojlya a tenger, de nem önti el. Úgy is élhetünk a világban, hogy nem keveredünk el benne.

— Ha van is bennem hajlam a zárkózottságra, nem otthonról hoztam, itt Vásárhelyt szedtem föl. A dunántúli ember nyíltabb, mint az alföldi. Az alkotói magány azonban, ha ki is zárja a kollektivitást, nem fajulhat pózzá, rigolyává. A ma művésze nem engedheti meg magának a külön luxusát, hogy magatartásában más legyen, mint a többi ember. A művész ne ríjon ki környezetéből, az átlagból. A beilleszkedés igénye bennem: családi örökség is.

— Életrajzod kísértetiesen hasonlít az Illyésére.

— Igen, anyai nagyapám juhász számadó volt, apám pedig uradalmi bognár. Én is a puszták népéből származom. Illyés könyve, az *Itt élned kell*, megrendítő élményem volt. Tán azért is, mert öremények közt, Azerbajdzsánban olvastam. Magunkra ismertem benne.

— Eltűnt-e teljesen ez a paraszti világ, hogyan látod?

— Mint foglalkozás, mint civilizációs forma, azt hiszem, igen. De mint alapérzés, erkölcs, ma is eleven, s ma se merném a pusztulását megjósolni. A télesztagnban, ha buszon jár is a munkába, a volt cselédben, ha múzeumi teremőr lesz is, megmarad valami a paraszti múltból. Magatartás- és gondolkodásmód. Bennünk is, belőle származó értelmiségiekben. Aki gyökeresen megváltozik, az hazudik.

— Ott van valamiképp festői munkádban is. Csoóri írta rólad, hogy a megőrzés festője vagy.

— Ostobaság volna másfele kapkodnom, mint a gyermekkor álmvilága. Ha nincs is szerződéssem ezzel az osztállyal vagy néppel, a közös sors és múlt elkötelezett velem, mint festőnek róla kell szólnom. Nemrég a Diósgyőri Vasműben jártam: csodálatos látvány, egy életműre való anyag. De nekem azt a világot kell festenem, amelyet ismerek, amelyből jöttem. Motívumaim paraszthalakok, világlátásom gyökere ott van a népművészetben.

— Ennek a művészi útnak — ha a képzőművészetben nehezebb is bejárni — olyan nagy példái vannak, mint Bartók és Kodály zenéje, a népi írók munkássága. Még tán a paraszthőseid feje köré festett glória se egyéni leleményed, hanem folklór eredetű?

— Nem tudnám pontosan megmondani, a keleti ikonfestészetből vagy a somogyi vallásos folklórból vettem-e az ötletet, mért ne koronázhatná dicsfény a munka nagyjait is. Van úgy, hogy ösztönösen jutok el egy-egy motívumhoz, s csak később tudatosodik bennem eredete.

— Sorsodból, élményeidből olvasod le művészetedet, vagy pedig életed próbálok művészi elképzeléseidhez igazítani? Melyik szállóige áll hozzád közelebb, az Ady: „Én voltam úr, a vers csak cifra szolgál” — vagy a Babitsé: „Nem az énekes szüli a dalt, a dal szüli énekesét”?

— Inkább a Babitsé. Néha még a véletlen is segít, hogy életem alkalmazkodjék ahhoz, amit a művészetben csinálok.

— Vásárhely, a második szülőföld: választás vagy véletlen dolga volt? Mi az, ami ideköt? Öntagadó megújulás vagy a belső gazdagodás vágya, amilyennek például Illyés tiszántúli őskeresésében (például a Dániel-drámában) lehetünk tanúi?

— Idekerülésemet se kell ellegendásítani. Nem tagadtam meg vele Somogyot, múltamat. A kíváncsiság hozott az Alföldre: szegényebbnek éreztem volna magam e vidék ismerete nélkül. Lehet, hogy választásomba az irodalom is belesegített: Petőfi és Arany, Veres Péter. Vonzott az alföldi festők magatartása is. Igaz, a főiskolán keveset tanítottak róluk, még Tornyairol se sokat. Örök szegyenem marad, amit Nagy Istvánról nem tudtam felelni az államvizsgán. De 1955-ben Szentesen láttam a nagy Koszta-kiállítását, s ma is vallom, tárlat még nem tett rám ekkora hatást. Napokig álldogáltam a képek előtt, s amikor elfáradtam, ülve néztem őket, alig tudtam tőlük elszakadni. Tehát nem kényszerített senki és semmi: önként jöttem Vásárhelyre. Az igazság kedvéért azonban meg kell jegyezmem, hogy akkoriban a lehetőségeim se voltak túl nagyok. Pesten semmiképp se akartam maradni, s a nyári Szabó Iván-féle művésztelepeken megismert alföldi város jó megoldásnak tűnt.

— Nem bántad meg?

— Semmit se bánok meg, azt se, amit másként tettem volna. Volt idő, amikor itt a létminimum alatt éltem. Szőnyi mondása vigasztalt: ha egy jó művész nyomorog, az nemcsak az ő szégyene; ha viszont rossz, megérdemli. Idősebb kollégáktól (Kohántól, Almásitól) jó szót, biztatást is kaptam. A legfontosabb azonban, hogy Vásárhely jó hatással volt művészi fejlődésekre. Tartalmasabban itt tudtam megfogalmazni elképzeléseimet. Nem egy tájat festek, de amit csinálok, abban Vásárhely is benne van. Ha megbántam volna, amiért itt telepedtem le, már rég elköltöztem volna innen. Ha ma érezném, ma is megtenném.

— Jó iskolába jártál: a hűség és igazságérzet stúdiumára.

— A „Fényes szellők” nemzedékéhez tartozom. A pályán csodálatos élmény indított el: munkás- és parasztyerekék tömege ingyen, miközben nyaranként aratni járt, művészdiplomát szerezhetett. Voltak keserű epizódok életemben: engem például a faliújságon sötét színeim miatt pesszimizmussal vádoltak, máskor meg tudatos ellenállást véltek fölfedezni gyengébb politikai gazdaságtan osztályzatomban. De nem ez volt a lényeg, hanem a „tisztá forrás”. Akkoriban a főiskolán történetének tán legfényesebb tanári kara tanított. Nemcsak a szakma átadásában jelentkedtek, hanem egy olyan erkölcsi alapállást alakítottak ki, amelyben utólag se lehet kivetni valót találni, ma is példaként sugárzik. Már azt is nagy dolognak tekintettük, hogy egy teremben ülhetünk velük.

— A sok jó tanár közül ki volt rád a legnagyobb hatással?

— Szőnyi. Nem tudnék a pályán megnevezni még egy hozzá hasonló tiszta embert. Tanítványaival nem került bizalmas viszonyba, de ismerte, számontartotta, becsülte őket. Szakmai és morális igényességével egyaránt kitűnt. Mint festő sohasem halandzsázott, minden képére becsületesen előkészült. Egy tanítványát figyelmeztette: igazi művész csak teljes fegyverzetben állíthat ki, mert a tárlat nem önmotogató, hanem felelősség is. Saját festői modorát senkire se próbálta rákényszeríteni: utánozták szigorúbban korrigálta, mint akik a saját fejük után haladtak. Néhány levelét is őrzöm: egyikben Zebegénybe hívott dolgozni. Sajnos, első kiállításom már nem nyithatta meg: hirtelen elragadta a halál.

— Hatások? Alakító művészi példák?

— Úgy érzem, nem lehet néhány hatást egyszerűen rámcímkezni. Mindenkitől igyekeztem valamit tanulni — kezdve a barlangrajzoktól a középkori freskó- és ikonfestészetten át Nagy Istvánig, az alföldiekig. Derkovitsot, Csontváryt is említhetném. De például keleti útjaimat nem követte „indiai” vagy „pravoszláv” korszak. A közvetlen átvétel helyett inkább annak titkát kutattam, hogyan hitelesíthette a művészet a misztikát, miképp teremthette meg élet és kultúra egységét, teljességét.

— Igazad van, az úgynevezett hatások sokszor csak párhuzamok. Gyakorta előfordul, hogy termékenyebbek a szakmán kívülről érkező impulzusok. Megítélésem szerint festészeted például közelebb áll Medgyessy Ferenc plasztikájához, mint amit a rólad szóló kritika emleget: Gauguin piktúrájához. A paraszt királyról festett képednek is közelebbi rokona Veres Péter Pátriárkája, mint bármely középkori ábrázolás.

— Igen, néha a kritika egészen furcsa kapcsolatokat tételez föl. Arany szavai illenek rá: Gondolta a fene!

— Ideje, hogy témát váltsunk. Nem tartod furcsának, hogy freskó szakos létedre csaknem negyedszázados művészi pályafutásod alatt, ha jól tudom, mindössze egyetlen freskót készítettél, a vásárhelyi Petőfi Kultúrházba?

— Azt is rendkívül nehéz munkafeltételek közepette, két szál pallón állva. Ami hibája van, innen ered. Mégis nehezen lebírható nosztalgia él bennem a műfaj iránt. Sajnos, a freskó teljesen kiment a divatból. Nagy felkészültséget igényel: alapos technikai tudást, sok előkészületet, hisz munka közben nem az egészen dolgozol, hanem csak egy kis részletén.

— Akkor olyan, mint a regényírás. Van benne valami — Németh László szavai-
val — kézimunkaszerű: sokáig ébren kell tartani az ihletet, s unalmas is az előre kész tervet apró csillagminták meghorgolásával bevégezni.

— Amellett beruházó, építész összmunkáját is feltételezi. Manapság azonban a tervezők legfőljebb szoborra gondolnak, freskóra soha. (Ritka kivétel az olyan freskópályázat, mint a mostani csongrádi.) Sok kockázattal is jár: a bukás minden képzőművészeti műfaj közt itt a legjövátéhetetlenebb. Tán az építész is attól fél, hogy a festő elronthatja a falat. Helyhez kötött, alkalmazott műfaj, műteremben nem lehet vele foglalkozni. Így aztán kénytelen vagyok — megrendelés híján — freskóéhséget átlutakon kielégíteni. Úgy festek táblaképet, hogy kis változtatással freskóterv is lehetne belőle. Nagy színtömbökkel, erőteljes vonal- és tömegritmussal.

— A táblakép helyettesítheti számodra a freskót?

— Nem. A freskó még kollektív műfaj volt: középületekbe, templomokba, palotákba tömegek élményeként készült. A táblakép intim jellegű. Egy lakás falára, esetleg egy hivatali helyiségbe akasztják. Sajnos, napjainkban a táblakép a festészet kizárólagos, uralkodó műfajává lett. Praktikus, mert mozgatható, szállítható, kiállítható. Termelése dömpingszerűvé vált. Engem viszont kétségbe ejt, ha arra gondolok: mi a funkciója, kinek csináljuk? Megelégedhet-e a művész azzal, hogy alkotása a közösség helyett az egyén műélvezetét elégíti ki? Leszülhet-e a művészet közönysége a jóléti hierarchia magasabb fokán állók körére?

— Ez már kultúrpolitika.

— Persze. De tény, hogy az állam művészetszervező, megrendelő, pártfogó tevékenysége sok pozitívuma mellett kívánnivalót is hagy maga után. Sokszor egy kisszerű ügyintéző dönti el, a kiállításról melyik festményt vegye meg a hivatal, a gyár, az intézmény. Rá lehet bízni a vásárlást az illetékes előadó egyéni tetszésére? Esetleg baráti kapcsolataira?

— Ne legyünk igazságtalanok, a dolognak két oldala van.

— Igen. A művésznek nemcsak a közönség ízlésével, de a szakmával is meg kell mérkőznie. A képzőművészetben ma Magyarországon túltermelés van. Már a rajztanárok is otthagyják hivatásukat, s beállnak festőnek. Sok az alkotó és sok az átlagmű. A juttatások elaprózódnak, s nincs, aki határt vonjon jó és közepszerű munka közé.

— E zaklatottságot művészeted nem tükrözi. Festményeid mitológiája: a szemlélődés, ember és természet harmóniája, a szépségeszmény állandósága, a munka, a lét fensége. Mintha az elidegenedés ellenszerét keresnéd.

— Az ember, a művész is, a mában él. A jövendő a jövő megalkotójára hagyja. A jelenben engem nem a múltékony ragad meg, hanem ami maradandó. Az idő kateitai, a technika rövid élettartamú csodái helyett az emberi lélek, s a századok az kifejlődött formák: egy-egy kazalé, boglyáé, munkaeszközé. Forradalmi korszakokban — Delacroix festésze a példa — a pátoasz, a látványosság az időszérű. Ma konszolidáltabb, szemlélődőbb időket élünk, s az esztétikában is az időtálló egyszerűséget kutatjuk. Nemcsak kiabálva, harsogva lehet gondolatokat kifejezni. Egy fa, egy zöld rét is szép lehet. Egy Van Gogh-bokrón nagyon el tudok csodálkozni: mennyi benne az emberi öröm, szenvedés.

— Tehát úgynevezett „mitológiád” se valami bonyolult gondolati spekuláció. Olyan általános fogalmakat elevenít meg egyszerű emberi relációkban, mint anyaság, szerelem, méltóság.

— Most például az ifjúság témája foglalkoztat: hogyan lehetne a szerelmet erotikus sallangok nélkül, természetes egyszerűségében megmintázni. Számomra a szép: otthonosság, megnyugvás, bensőség.

— És az avantgarde?

— Abban téved, hogy elmossa a határvonalat valóság és művészet között.

— A festőállványon készülő portrét látok. Új alkotói korszakod kezdete?

— A portré se divatos ma már. Tán Nagy Balogh festett utoljára. Pedig fontos műfaj, szinte belenéz az emberek arcába. Legalább Van Gogh-i típusát érdemes volna föltámasztani, amely tragédiákat, sorsokat, korokat beszél el. A fotó nem teszi fölöslegessé, miképp az aktot se. Szőnyi után ez is iskolás tanulmányműfajjá jelentéktelenedett. Jogos-e mellőzni az emberi testet a művészet tárgyai közt? Különösen, ha nem dekoratív látvány, hanem sorsproblémák kifejezése.

— Portré, akt: festészeted emberközpontúsága mellett bizonyít. Megkérdezem: van-e a művészet értékrendjében emberi egyenlőség?

— Az ember sokféle. Én azt a fajtát szeretem, mely tiszteletet parancsol. Aki- nek a paraszti közösségben előre kellett köszönnünk, s nem volt szabad visszanyel- velnünk. Nem véletlen dolga, hogy egy festő kit választ modellül. Én alakjaimban anyai nagyapámat kereselem, akit személyesen ugyan nem ismertem, de tán mindenki pástora, mindenki nagyapja lehetett. Parasztmadonnáimban pedig asszony, feleség emberi nagyságát.

— Legjobb volna beszélgetésünket e szép ars poeticával zárni. De még engedj meg két villámkérdést. A kritika betölti-e hivatását úgy, mint az alkotóművészet?

— A kritika keveset vállal a képzőművészet mai valóságából. Feltűnésvágy jel- lemzi, néha elvetélt alkotói törekvések apológiája. Pedig a jó kritikára a művészet- nek — mint tudatosítóra — nagy szüksége lenne.

— Az ötvenes években kezdte festeni. Vannak-e korszakaid?

— Inkább az egységet hangsúlyoznám pályámon. De nagyjából elkülöníthető az indulás tapogatózó bizonytalansága, aztán a keserves élet fölötti Nagy Istvánra emlékeztető borongás, később a freskó felé tájékozódó dekorativitáshajlam, a ma- gyar ikon megteremtésének és a másoktól különbözni akarásnak a szándéka, leg- végül a témák részletesebb, melegebb színeket termő kidolgozása.

GREZSA FERENC

NÉMETH JÓZSEF: ASZÁLY